

Nederlandse Taalunie

Dertien doelen in een dozijn

*Een Referentiekader voor
taalcompetenties van
leraren in Nederland
en Vlaanderen*

Harry Paus

Rita Rymenans

Koen Van Gorp

ru

Nederlandse Taalunie

Dertien doelen in een dozijn

*Een Referentiekader voor
taalcompetenties van
leraren in Nederland
en Vlaanderen*

Harry Paus

Rita Rymenans

Koen Van Gorp

ru

Deze publicatie is tot stand gekomen mede dankzij de steun van:

Vormgeving: Rooduijn Communicatie en Design

© Nederlandse Taalunie, Den Haag, 2006

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 90-70593-04-01

Voorwoord

In de zomer van 2001 signaleerde het *Platform Onderwijs Nederlands* dat de taalvaardigheid van aankomende leraren in het basis-/primair en secundair/voortgezet onderwijs in alle schoolvakken en leer- en vormingsdomeinen om een bijzondere aanpak in de lerarenopleidingen vraagt. Het Platform verwoordde deze zorg in een brief aan de ministers van Onderwijs in Nederland en Vlaanderen, vertegenwoordigd in het Comité van Ministers van de Nederlandse Taalunie. De ministers deelden deze zorg en ondersteunden het idee om in Nederlands-Vlaams perspectief initiatieven te ontplooien die bijdragen tot de verbetering van de taalvaardigheid van aankomende leraren. De Nederlandse Taalunie heeft daarom nu het initiatief genomen om functionele taalvaardigheidsdoelen te beschrijven in een Referentiekader voor taalcompetenties van leraren in Nederland en Vlaanderen.

De Nederlandse SLO (Specialisten in Leerprocessen) en de Vlaamse DVO (Dienst voor Onderwijsontwikkeling) hebben het initiatief van meet af aan ondersteund en ook financieel bijgedragen aan het realiseren van de publicatie. Als projectuitvoerders zijn Harry Paus (SLO), Rita Rymenans (Universiteit Antwerpen, departement Didactiek en Kritiek) en Koen Van Gorp (Steunpunt NT2/Centrum voor Taal en Migratie, K.U.Leuven) aangezocht.

Dit referentiekader is breed gedragen door het veld. Deskundigen uit Nederland en Vlaanderen, vertegenwoordigers van het basis-/primair en het secundair/voortgezet onderwijs, taalonderwijskundigen en zaakvakspecialisten, allemaal hebben ze hun steentje bijgedragen aan het tot stand komen ervan. Zonder hun inspirerende en stimulerende bijdrage zou het er helemaal anders hebben uitgezien. Daarvoor past een oprecht woord van dank.

Tot slot wil ik de wens uitspreken dat dit referentiekader zijn diensten mag bewijzen bij het vormgeven van curricula voor lerarenopleidingen, bij het discussiëren over taalbeleid op opleidingsinstituten, bij het nadenken over basiscompetenties en startbekwaamheden, en wat nog meer. Het Platform Onderwijs Nederlands heeft alvast de intentie om er daadwerkelijk mee aan de slag te gaan.

Koen Jaspaert

Algemeen secretaris Nederlandse Taalunie

Doelstelling 1

De leraar kan gesprekken voeren met leerlingen als volwaardige gesprekspartners, zowel individueel als in een groep, over onderwerpen die door alle partners aangebracht kunnen worden, en in het bijzonder over leerinhouden. De gesprekken komen de totale ontwikkeling van de leerlingen, en in het bijzonder hun taalontwikkeling, ten goede.

Subdoelen

- 1.1 De leraar kan analyseren welke talige acties van hem (zoals het stellen van vragen en het geven van antwoorden en feedback) aan het gespreksdoel voldoen.

Mogelijke doelen zijn:

- realiseren van een bepaalde leerinhoud in een betekenisonderhandelingsgesprek;
- dieper ingaan op een gespreksonderwerp dat de gedachten en emoties van de leerlingen beheerst;
- bereiken dat iedereen gemotiveerd deelneemt aan het gesprek;
- inspelen op specifieke behoeften en op de totale ontwikkeling van de leerlingen.

- 1.2 De leraar kan goede gesprekken voeren in functie van het doel en de inhoud van het gesprek én aangepast aan het taalvaardigheidsniveau van de leerlingen.

Goede gesprekken voeren betekent:

- (1) zorgen voor een begrijpelijk en interactief *taalaanbod*:
 - aangepaste inhoud, vorm en contextuele inbedding;
 - gericht op volwaardige communicatie en met oog voor betekenisonderhandeling;
- (2) *taalproductie* stimuleren:
 - ruimte scheppen voor veel bijdragen en initiatieven van leerlingen;
 - praten over voor alle partners zinvolle inhouden die de totale ontwikkeling (socio-emotionele ontwikkeling, taal- en denkontwikkeling, kennisverwerving,...) stimuleren;
- (3) *feedback* geven op de talige uitingen, de schriftelijke producten en de leerprocessen van leerlingen:
 - verschillende soorten feedback geven (zowel impliciet en/of expliciet als gericht op inhoud en/of vorm), afhankelijk van het doel en de situatie;
 - aangepaste feedbackstrategieën hanteren zoals bevestigen, om verduidelijking vragen, verbeterd herhalen, uitbreiden van de inhoud,...

- 1.3 De leraar kan gesprekken bijsturen in functie van het gespreksdoel, de gesprekspartners en de situatie.

Doelstelling 2

De leraar kan teksten beoordelen op toegankelijkheid voor zijn leerlingen en kan die teksten zo nodig via mondelinge en schriftelijke ingrepen toegankelijk maken.

Subdoelen

- 2.1 De leraar kan verschillende soorten teksten beoordelen op aangepastheid aan het doel en zijn leerlingen, op bruikbaarheid in de klas, op culturele impact. Hij kan zo nodig schriftelijke en mondelinge ingrepen bedenken om de tekst toegankelijk te maken voor gebruik in de klas.

Dit veronderstelt dat de leraar:

- (1) de *talige* complexiteit kan inschatten op het vlak van woordgebruik, zinsbouw, explicietheit van verbanden, tekstopbouw,... en die kan linken aan het begripsniveau van de leerlingen;
- (2) de teksten *inhoudelijk* kan inschatten op het vlak van bekendheid van onderwerp, motiverende kracht, ideeënopbouw,... en die inschatting kan linken aan de kennis van de wereld, de interesse,... van de leerlingen.

- 2.2 De leraar kan teksten voor zijn leerlingen toegankelijk maken via schriftelijke en mondelinge ingrepen.

Dit veronderstelt dat de leraar:

- (1) vooraf *schriftelijke* ingrepen kan doen op het vlak van woordgebruik, zinsbouw, verbanden, tekstopbouw, ...
- (2) tijdens het gebruik *mondelinge* ingrepen kan doen op het vlak van:
 - *taal*: relevante begrippen verduidelijken, betekenisonderhandeling, herformulering,...
 - *didactiek*: voorkennis activeren, betekenisvolle contexten aanbieden, opdrachtformulering aanpassen, actieve werkvormen en verwerkingsopdrachten gebruiken,...

- 2.3 De leraar kan de adequaatheid van zijn ingrepen tijdens de activiteit beoordelen en kan, inspeland op de reacties van de leerlingen, nog bijsturen.

Doelstelling 3

De leraar kan mondeling opdrachten geven met betrekking tot klasmanagement en taakuitvoering.

Subdoelen

- 3.1 De leraar kan de activiteiten en handelingen waaruit de opdracht bestaat, in onderdelen opsplitsen en in een logische volgorde zetten. De leraar is zich ervan bewust dat de moeilijkheidsgraad van het geven van een opdracht toeneemt met het aantal stappen waaruit een opdracht bestaat en met de complexiteit van de handelingen die uitgevoerd moeten worden, én hij kan daar ook rekening mee houden.
- 3.2 De leraar kan de opdracht begrijpelijk verwoorden, aangepast aan het begripsniveau van de leerlingen, en op zo'n wijze dat leerlingen uitgenodigd worden tot actieve deelname.

Begrijpelijk verwoorden betekent keuzes maken in functie van het doel en het begripsniveau van de leerlingen op het vlak van:

- vraagstelling en opdrachtformulering;
- het al dan niet geven van voorbeelden;
- het al dan niet gebruik maken van non-verbale middelen en schriftelijke ondersteuning, zoals afbeeldingen, pictogrammen, schema's,...

- 3.3 De leraar kan zien en nagaan of de leerlingen de opdrachten begrijpen en zo nodig de opdrachten op begrijpelijke wijze herformuleren.

Doelstelling 4

De leraar kan schriftelijk vragen en opdrachten formuleren met betrekking tot klasmanagement en taakuitvoering.

Subdoelen

4.1 De leraar kan analyseren welke vragen en opdrachten hij moet formuleren en hoe hij die moet formuleren om zijn doel te bereiken.

4.2 De leraar kan de vragen en opdrachten begrijpelijk en correct formuleren aangepast aan het doel en aan het begripsniveau en de leesvaardigheid van de leerlingen.

Begrijpelijk formuleren betekent keuzes maken aangepast aan het doel en de leerlingen op het vlak van:

- vraagstelling (meerkeuze,...) en opdrachtformulering;
- al dan niet geven van voorbeelden;
- al dan niet gebruiken van een stappenplan;
- al dan niet voorstructureren van het antwoord;
- al dan niet gebruik maken van non-verbale middelen, bijvoorbeeld afbeeldingen, pictogrammen, schema's,...

4.3 De leraar kan, inspelend op de reacties van leerlingen, vragen en opdrachten zo nodig herformuleren in functie van het doel en het begripsniveau van de leerlingen.

Doelstelling 5

De leraar kan een uiteenzetting geven om te informeren, activeren of overtuigen op verschillende manieren (bijvoorbeeld interactief, kort of lang). Hij kan daarbij flexibel gebruik maken van een effectieve ondersteuning in schrift en beeld.

Subdoelen

5.1 De leraar kan analyseren of het doel (informeren, activeren of overtuigen) en de situatie zich lenen tot een uiteenzetting. De leraar kiest de inhoud en de vormgeving van zijn uiteenzetting aangepast aan zijn leerlingen. Hij kan, indien nodig, zijn presentatie schriftelijk ondersteunen.

Dit veronderstelt dat de leraar:

- het basismateriaal om de inhoud van de presentatie op punt te stellen, verzamelt;
- de moeilijkheidsgraad (talige struikelblokken,...) van de uiteenzetting voor zijn publiek inschat en zijn uiteenzetting of de wijze van de uiteenzetting daaraan aanpast, b.v. voorkennis activeren, woordenschat, keuze van werkvorm;
- nagaat hoe de leerlingen actief betrokken kunnen worden bij de uiteenzetting;
- het belang en de meerwaarde van schriftelijke of visuele ondersteuning inschat;
- indien nodig een schriftelijke ondersteuning voorbereidt waarin de hoofdlijnen van de uiteenzetting zijn weergegeven, bijvoorbeeld in een bordschema, overheadsheets, een PowerPoint-presentatie of een hand-out;
- zich bewust is van de eigen mogelijkheden op het vlak van spreek- en doceerstijl, weet langs welke wegen hij die optimaal kan inzetten en hoe hij eventuele beperkingen kan compenseren.

5.2 De leraar kan een heldere uiteenzetting geven aangepast aan de situatie, het doel en aan het begripsniveau en de voorkennis van de leerlingen.

Een heldere uiteenzetting geven, veronderstelt:

- helder brengen van de inhoud met een gepaste verbale (stemgebruik, vlot, gestructureerd, rijk taalgebruik,...) en non-verbale ondersteuning (mimiek, beweging, voorwerpen,...);
- de schriftelijke ondersteuning op een effectieve manier in de uiteenzetting integreren;
- de toegankelijkheid van de uiteenzetting voortdurend in de gaten houden, onder andere door begripscontrole;
- adequaat inspelen op de leerlingen door het creëren van ruimte voor betekenisonderhandeling én voor inbreng van de leerlingen;
- vragen kunnen stellen, informatie kunnen verstreken, standpunten en argumenten kunnen verwoorden, kunnen samenvatten, conclusies kunnen formuleren afhankelijk van de inhoud en het doel.

5.3 De leraar kan zijn uiteenzetting flexibel aanpassen, inspeland op de reacties van de leerlingen en op de situatie.

Doelstelling 6

De leraar kan een schriftelijke evaluatie formuleren over leerprocessen en over producten, over gedrag en attitudes van leerlingen in functie van hun totale ontwikkeling.

Subdoelen

- 6.1 De leraar kan analyseren welke aspecten hij in de geschreven commentaar zal betrekken (bijvoorbeeld sterke en zwakke punten, verwachte prestaties of noodzakelijke verbeteringen) en op welke manier hij die zal verwoorden in functie van het doel van de rapportage (zoals feedback op een concreet leerlingproduct, algemene beoordeling na een afgesloten periode, rapporteren van gedragsstoornissen,...) Hij houdt bij dit alles rekening met de totale ontwikkeling van de leerling en met het effect van zijn commentaren op de leerling.
- 6.2 De leraar kan begrijpelijk en correct commentaar formuleren over product en proces, aangepast aan het doel van de rapportage en rekening houdend met de totale ontwikkeling van de leerling.

Dat houdt in dat de leraar:

- een schriftelijke evaluatie kan geven over het ontwikkelings- en leerproces van leerlingen op het vlak van prestaties, vaardigheden, gedragingen, attitudes;
 - gerichte, gedetailleerde en opbouwende feedback kan geven over concrete leerlingactiviteiten (zoals een opstel of verslag schrijven, een groepswerk uitvoeren, een proef uitvoeren,...) waarbij hij ingaat op product en leerprocessen;
 - aanzetten kan formuleren die de leerling uitnodigen om te reflecteren over zijn leerproces en het eventueel bij te sturen.
- 6.3 De leraar kan zijn geschreven commentaar beoordelen op impact op de leerling, adequaatheid en correctheid tijdens en na het schrijven, en aanpassen indien nodig.

Doelstelling 7

De leraar kan verschillende soorten teksten (verhalen, ervaringen,...) op verschillende manieren (improviserend, interactief, kort of lang,...) en voor verschillende doelen (informer, activeren, overtuigen en amuseren) vertellen.

Subdoelen

- 7.1 De leraar kan analyseren of de situatie zich leent tot een vertelling. De leraar kan de geschiktheid van een tekst voor zijn leerlingen en voor het bereiken van zijn doel inschatten. De leraar kan zijn eigen mogelijkheden als verteller inschatten.

Dat houdt in dat de leraar:

- bij de keuze van de tekst rekening houdt met de literaire kwaliteit en de toegankelijkheid van de tekst in functie van het begripsniveau van de leerlingen. Hij houdt er rekening mee dat niet alle teksten geschikt zijn voor iedereen en om door iedereen verteld te worden. Hij kiest een tekst die ook hem aanspreekt;
- de expressieve mogelijkheden van de tekst kan inschatten;
- zich bewust is van zijn eigen mogelijkheden als verteller, weet langs welke wegen hij die optimaal kan inzetten en hoe hij eventuele beperkingen kan compenseren.

- 7.2 De leraar kan expressief vertellen, aangepast aan de situatie, het doel en aan het begripsniveau en de belevingswereld van de leerlingen.

Expressief vertellen veronderstelt:

- het beheersen van het onderwerp/de inhoud die verteld wordt;
- het expressief brengen van de inhoud met een gepaste verbale (stemgebruik, vlot, gestructureerd, rijk taalgebruik,...) en non-verbale ondersteuning (mimiek, beweging, voorwerpen,...).

- 7.3 De leraar kan zijn vertelling flexibel aanpassen, inspeland op de reacties van de leerlingen en op de situatie.

Doelstelling 8

De leraar kan verschillende soorten teksten (verhaal, gedicht, sprookje,...) op verschillende manieren (gewoon, vertellend, dramatiserend of interactief) en voor verschillende doelen (informerend, activerend, overtuigen en amuseren) voorlezen.

Subdoelen

8.1 De leraar kan analyseren of de situatie zich leent tot voorlezen. De leraar kan de geschiktheid van een tekst voor zijn publiek en voor het bereiken van zijn doel inschatten. De leraar kan zijn eigen mogelijkheden als voorlezer inschatten.

Dat houdt in dat de leraar:

- bij de keuze van de tekst rekening houdt met de literaire kwaliteit en de toegankelijkheid van de tekst in functie van het begripsniveau van de leerlingen. Hij houdt er rekening mee dat niet alle teksten geschikt zijn voor iedereen en om door iedereen voorgelezen te worden. Hij kiest een tekst die ook hem aanspreekt;
- de expressieve mogelijkheden van de tekst kan inschatten;
- zich bewust is van zijn eigen mogelijkheden als voorlezer, weet langs welke wegen hij zijn eigen voorleescapaciteiten optimaal kan inzetten en hoe hij eventuele beperkingen kan compenseren.

8.2 De leraar kan expressief voorlezen, aangepast aan de situatie, het doel en aan het begripsniveau en de belevingswereld van de leerlingen.

Expressief voorlezen veronderstelt:

- het scheppen van de juiste sfeer voor het voorlezen;
- het expressief brengen van de inhoud met een gepaste verbale (stemgebruik, vlot, gestructureerd, rijk taalgebruik,...) en non-verbale ondersteuning (hele lichaam, mimiek, beweging, voorwerpen,...).

8.3 De leraar kan zijn voorlezen flexibel aanpassen, inspeland op de reacties van de leerlingen en op de situatie.

Doelstelling 9

De leraar kan verschillende soorten gesprekken (een leerlingenbespreking, evaluatiegesprek, functioneringsgesprek,...) voeren met volwassen gesprekspartners (ouders, collega's, begeleiders, inspectieleden, nascholers,...) over de klas- en schoolcontext (tijdens een oudercontact, klassenraad, vakgroepvergadering, personeelsvergadering, nascholingsessie,...).

Subdoelen

- 9.1 De leraar kan de inhoud en formulering van zijn boodschap analyseren en houdt daarbij rekening met de gesprekssoort, het doel en de gesprekspartners.
- 9.2 De leraar kan effectieve gesprekken voeren en houdt daarbij rekening met de gesprekssoort, het doel en de gesprekspartners.

Dat houdt in dat de leraar:

- afhankelijk van de gesprekssoort en het doel, vragen kan stellen, informatie kan verstrekken, standpunten en argumenten kan verwoorden, kan samenvatten, conclusies kan formuleren;
- adequaat kan inspelen op de bijdragen van zijn gesprekspartners.

- 9.3 De leraar kan zijn gespreksbijdrage(n), zowel inhoudelijk als vormelijk, beoordelen op adequaatheid en correctheid naar aanleiding van de reacties van zijn gesprekspartners en bijsturen, indien nodig.

Doelstelling 10

De leraar kan een presentatie op verschillende manieren (bijvoorbeeld interactief, kort of lang) houden voor volwassen gesprekspartners (met name ouders en collega's) over de klas- en schoolcontext. Hij maakt flexibel gebruik van een effectieve ondersteuning in schrift en beeld.

Subdoelen

- 10.1 De leraar kan analyseren welke informatie en welke vormgeving hij gaat gebruiken voor zijn presentatie, daarbij rekening houdend met publiek, doel en situatie. Hij kan zijn presentatie voorbereiden en indien nodig schriftelijk ondersteunen.

Dit veronderstelt dat de leraar:

- het basismateriaal om de inhoud van de presentatie op te stellen, verzamelt;
- de moeilijkheidsgraad van de uiteenzetting inschat en bekijkt hoe hij zijn uiteenzetting toegankelijk kan maken voor zijn publiek;
- het belang en de meerwaarde van ondersteuning in schrift en beeld inschat;
- indien nodig een schriftelijke ondersteuning voorbereidt waarin de hoofdlijnen van de uiteenzetting zijn weergegeven, bijvoorbeeld met een bordschema, overheadsheets, een PowerPoint-presentatie of een hand-out;
- zich bewust is van zijn eigen mogelijkheden bij het geven van presentaties, weet langs welke wegen hij die optimaal kan inzetten en hoe hij eventuele beperkingen kan compenseren.

- 10.2 De leraar kan een heldere presentatie houden, aangepast aan publiek, doel en situatie.

Een heldere presentatie houden, veronderstelt:

- duidelijk brengen van de inhoud met een gepaste verbale (stemgebruik, vlot, gestructureerd, rijk taalgebruik,...) en non-verbale ondersteuning (mimiek, beweging, voorwerpen,...);
- de ondersteuning op een effectieve manier in de uiteenzetting integreren;
- de toegankelijkheid van de presentatie voortdurend in de gaten houden;
- adequaat inspelen op het publiek o.a. door het creëren van ruimte voor reacties en vragen van ouders en/of collega's;
- vragen kunnen stellen, informatie kunnen verstrekken, standpunten en argumenten kunnen verwoorden, kunnen samenvatten, conclusies kunnen formuleren afhankelijk van de inhoud en het doel.

- 10.3 De leraar kan, inspeland op de reacties van zijn publiek, tijdens de presentatie zijn uiteenzetting zo nodig bijsturen in functie van het doel en zijn publiek.

Doelstelling 11

De leraar kan specifieke soorten teksten (zoals lesvoorbereidingen, documenten, notities, verslagen, briefjes,...) voor het functioneren op klas- en schoolniveau, voor de eigen professionalisering en voor communicatieve doeleinden schrijven.

Subdoelen

- 11.1 De leraar kan de inhoud en vormgeving van zijn boodschap analyseren in functie van tekstsoort, doel en publiek.
- 11.2 De leraar kan begrijpelijke en correcte teksten produceren afgestemd op tekstsoort, doel en publiek.
- 11.3 De leraar kan zijn teksten tijdens en na het schrijven beoordelen op adequaatheid en correctheid én op het effect dat ze teweegbrengen bij zijn publiek. Indien nodig, kan hij ze aanpassen.

Doelstelling 12

De leraar kan verschillende soorten informatieve, persuasieve en activerende teksten voor het functioneren op klas- en schoolniveau en voor de eigen professionalisering lezen.

Subdoelen

- 12.1 De leraar kan verschillende soorten teksten onderscheiden, via verschillende kanalen (zoals de bibliotheek of het internet) opzoeken en beoordelen op bruikbaarheid.

Dat betekent dat de leraar:

- bereid is om allerlei bronnen te raadplegen met het oog op een beter functioneren op klas- en schoolniveau en voor de eigen professionalisering;
- de relevante en betrouwbare informatiebronnen voor het uitoefenen van zijn vak kent en deze kan raadplegen.

- 12.2 De leraar kan relevante teksten voor het functioneren op klas- en schoolniveau en voor de eigen professionalisering lezen.

Dat houdt in dat de leraar:

- verschillende soorten leesdoelen kan bepalen en zijn leesstrategie (globaal, zoekend, intensief lezen) daaraan kan aanpassen;
- de gelezen informatie kan beoordelen op zijn relevantie, rekening houdend met het leesdoel;
- de relevante informatie kan inpassen in zijn voorkennis.

- 12.3 De leraar kan zijn leesstrategie flexibel bijsturen in functie van het leesdoel en de tekstsoort.